

Natuur is kunst en kunst is natuur

Recensie

Pierre Hadot, *De sluier van Isis. Een geschiedenis van het idee van de natuur*. Vertaald uit het Frans door Ellis Booi (Amsterdam: Athenaeum – Pollak & Van Genneep, 2023), 392pp. ISBN 9789025314651.

Φύσις κρύπτεσθαι φιλεῖ: drie woorden slechts zou Heraclitus zo'n twee en een half millennium geleden nodig gehad hebben om zijn stempel te zetten op zowat het ganse westerse denken over de natuur. Doorgaans vertaald als 'de natuur houdt zich graag verborgen' (= fragment B123 in de traditionele nummering van Hermann Diels en Walther Kranz), zindert dit cryptisch aforisme na bij zowel antieke auteurs als bij latere denkers, zoals Goethe, Rilke, Wittgenstein en Heidegger. De idee van een verborgen natuur, die zijn uitdrukking vindt in de allegorische figuur van de gesluierde godin Isis/Artemis, vormt de leidraad doorheen een boeiende intellectuele geschiedenis, een geschiedenis die Pierre Hadot, voormalig hoogleraar aan het Collège de France en befaamd intellectueel historicus en classicus (1922-2010), op gedetailleerde wijze bestudeert en traceert in het voorliggend werk.

Hadot's boek biedt, in essentie, een receptiestudie van het aforisme van de duistere denker uit Efeze en van de opeenvolgende 'creatieve misinterpretaties' die daar in de loop der tijd aan zijn gegeven (p. 326). Hadot behandelt daarbij een veelheid aan interpretaties van Heraclitus' woorden, bijvoorbeeld in de betekenis dat alles wat geboren wordt de neiging heeft te sterven, dat de natuur moeilijk te kennen is, dat de natuur zich in zintuiglijke vormen en mythen hult, dat ze in zich geheime deugden verbergt, en (voor Heidegger) dat het Zijn zich onthult terwijl het zich verbergt, etc.

Vanaf het begin weet het boek op boeiende wijze de aandacht van de lezer te vatten: Hadot verwijst daar naar een frontispice in een vroeg-negentiende eeuws natuurwetenschappelijk werk van Alexander von Humboldt dat aan Goethe was opgedragen. Daarin is te zien hoe Apollo een vrouw met vele borsten onthult, de Artemis van Efeze, die de natuur personifieert en die vaak wordt geïdentificeerd met de Egyptische godin Isis, een – in die tijd alleszins – bekende metafoer. Hadot's daaropvolgende studie van deze belangrijke conceptuele en visuele thematiek vormt een zeer geleerde en rijkelijk gedocumenteerde bijdrage aan de geschiedenis van het westerse denken.

Opvallend veel aandacht gaat in Hadot's studie naar Plato en het neoplatonisme en naar de renaissance en de vroege moderniteit, waarin het neoplatonisme opnieuw opflakert, een traditie die veel nadruk legt op esoterische metaforen van geheimen en onthullingen. Het is inderdaad duidelijk dat mystiek, esoterie en hermetisme Hadot's dada zijn, maar men kan zich de vraag stellen hoe andere tradities betreffende de natuur en hun ontsluiting zich daar tegenover situeren (bijvoorbeeld die van het aristotelisme: Aristoteles' concept van φύσις, dat dominant aanwezig is doorheen de geschiedenis van de wetenschap, wordt wel heel bondig behandeld op pp. 41-42; men denke bijvoorbeeld ook aan het concept van 'verborgen oorzaken' in de antieke geneeskunde en het methodologische debat daaromtrent tussen dogmatische en empirische artsen).

Wat er ook van zij, Hadot construeert in zijn analyse een interessante, schematische tegenstelling tussen twee fundamentele houdingen tegenover de geheimen van de natuur, wat hij noemt de prometheïsche en de orfische. Volgens de zogenaamd prometheïsche ('voluntaristische') opvatting moet de natuur ten dienste van de mens en diens belangen worden overwonnen door haar geheimen te doorgronden, bijvoorbeeld door middel van magie, mechanica en techniek. Volgens de orfische ('beschouwende') opvatting daarentegen verbergt de natuur juist haar geheimen ten dienste van de mens voor wie hun ontdekking gevaarlijk kan zijn: techniek kan immers leiden tot een verstoring van natuurlijke processen. De filosofische en de artistieke beschouwing bieden in dat opzicht de beste methode om de natuur op authentieke en onzelfzuchtige, 'zuivere' wijze te benaderen.

Een meer abstracte wending vindt plaats in de 19de en 20ste eeuw, wanneer er wordt overgegaan van 'de geheimen van de natuur' en hoe die te verklaren naar 'het mysterie van het zijn' en hoe dat wordt ervaren, en dan vooral de verwondering alsook de angst die dat mysterie inboezemt (Nietzsche, Heidegger, Merleau-Ponty, Sartre, Wittgenstein). Dat 'natuur kunst is en kunst natuur' is een idee die Hadot bijzonder aantrekkelijk vindt, zo bekend hij in de conclusie: 'de menselijke kunst is slechts een bijzonder geval van de kunst van de natuur; door dit idee kunnen we, denk ik, zowel beter begrijpen wat de kunst kan zijn als wat de natuur kan zijn' (p. 329). Kunst maakt

ons intens bewust van hoe volledig we zelf niet alleen omringd zijn door de natuur, maar ook deel uitmaken van de natuur. Een idee die in onze tijd van het (zogenaamd) Nieuw Materialisme inderdaad erg in trek is.

Net geen 20 jaar na de publicatie van *Le Voile d'Isis: Essai sur l'histoire de l'idée de Nature* (Paris: Gallimard, 2004), is Hadot's werk nu ook beschikbaar voor het Nederlandstalig leespubliek. De vertaling is van de hand van Ellis Booi, wiens Nederlands over het algemeen zeker toegankelijk is, wat geen sinecure is gezien de vaak esoterische aard van het werk; wanneer het Nederlands bij momenten ietwat stroef loopt, zal dat inderdaad deels ook wel aan de materie zelf toe te schrijven zijn. Een mooi toemaatje voor de lezer van dit tijdschrift is dat er in de noten in de regel naar Nederlandse vertalingen van de primaire bronnen wordt verwezen, wat verdere opzoeking en lectuur vergemakkelijkt.¹

Michiel Meeusen

Michiel.Meeusen@kuleuven.be

Noten

¹ Al moet wel opgemerkt dat verschrijvingen zoals 'Lucius' voor 'Lucianus' (van het Franse 'Lucien'; p. 29) doen vermoeden dat de uitgever geen grondige nalezing door een classicus heeft laten uitvoeren. Zo is er bijvoorbeeld ook sprake van een 'schoolse' eerder dan 'scholastische' uitleg van antieke auteurs in de School van Chartres (p. 95). Verder ook nog 'Galinus' voor 'Galenus' (van het Franse 'Galien'; p. 352, n. 57, waar de verwijzing overigens naar *UP XI*, 14 moet zijn: een foutje van Hadot zelf).

